

ساحل، فرصت ناشناخته برای ارتقای کیفیت فضا

سید امیر منصوری / دکتری مطالعات شهری با تخصص معماری منظر / SEYEDAMIR.MANSOURI@GMAIL.

تفرجگاه ساحلی، فضاهای جمعی مرتبط با سواحل دریا و رودخانه است که به دلیل بهره‌گیری از موقعیت طبیعی خود در جذب مخاطبان موفق عمل می‌کند. این فضاها از چند نظر در شهرها و محیط زیست انسان نقش آفرینی می‌کنند. در حالی که کاربری‌های رایج شهری همچون فضاهای خدماتی و فرهنگی، ارتباط‌های یک سویه را تعریف می‌کنند که به تعامل و شناخت متقابل منجر نمی‌شود، فضاهای جمعی برای پرکردن خلأ ناشی از آن پدید می‌آیند. تفرجگاه ساحلی، از بهترین فرصت‌هایی به شمار می‌رود که انسان‌ها در آن مجال تجربه طبیعت و تعامل با هموعان خود را دارند. بررسی نقش ساحل در ساخت شهرها چهار جلوه اصلی از اهمیت آن را نمایش می‌دهد:

۱. سازمان فضایی شهر

در شهرهای ساحلی یا شهرهایی که رودخانه‌ای در میانشان جاری است، ساحل، فضای خاطره‌انگیز و تاریخی شهر است که معمولاً مکان شکل‌گیری هسته و مرکز تاریخی شهر در کناره آن بوده است. توسعه شهر نیز معمولاً متأثر از لبه ساحل دریا یا رودخانه و در امتداد آن بوده است. در نتیجه ساحل به بخشی از ساختار شهر بدل شده که مرکز و فضاهای اصلی شهر را در امتداد خود جای داده است. اینکه اراضی قابل توسعه شهر تا چه اندازه محدوده ساحل بوده، نقش لبه ساحل را در سازمان فضایی شهر از تعریف قلمرو تا بخش اصلی ساختار تغییر می‌دهد. در آن گروه از شهرها که ساحل جزئی از ساختار شهر شناخته می‌شود، مکان‌یابی فضاهای جمعی در حاشیه آن موجب موفقیت طرح و مهم‌تر از آن تقویت خاطره جمعی شهروندان می‌شود. خاطره جمعی قوی، به تقویت هویت شهر و احساس تعلق به آن می‌انجامد.

۲. محیط زیست

شهرها در فشار ساخت و سازهای غیرضروری و مداخلات حداکثری ناشی از تقویت روزافزون قوای انسانی، به سرعت به محیط‌هایی غیرقابل سکونت تبدیل می‌شوند. خرداقلیم (میکروکلیم) معارض با آسایش و کیفیت مطلوب زندگی که در اثر پوشیده شدن کامل سطح شهر با ساختمان و آسفالت خیابان‌ها، عدم امکان جذب آب در اغلب سطح شهر، پوشیده شدن دره‌ها و مسیرهای

ارگانیک جریان آب، مسدود شدن دالان‌های جریان هوا با ساختمان‌های بزرگ و بسیاری اقدامات دیگر که به دلیل فقدان نگاه کل نگر و سلطه جزءنگری و سودجویی فردی بر شهرهای ما حاکم شده، ایجاد می‌کند برای بازگرداندن خصوصیات زیست‌محیطی شهر چاره‌ای اندیشیده شود. توسعه پایدار شهری در میان تجربه‌ها و دستاوردهای خود به زیرساخت سبز شهری اشاره می‌کند که بر اساس احیای لبه‌های طبیعی شهر استوار است. دره‌ها، حاشیه رودها و ساحل دریا از جمله لبه‌های قابل برنامه‌ریزی شهر هستند که احیای آنها سهم مهمی در بازگرداندن کیفیت مطلوب زیست به محیط دارد. خروج عرصه‌های مذکور از مالکیت شخصی، توجه به نقش اکولوژیک ساحل در ساخت اقلیم شهر و مطبوع ساختن محیط از طریق برنامه‌ریزی آنها برای محورهای سبز شهری راه‌حلی است که در جهان امروز به سرعت در حال گسترش است. ساحل، از معدود فرصت‌های شهری است که استعداد احیای محیط زیست شهری را در خود دارد.

۳. عدالت اجتماعی

ساحل، به دلیل ظرفیت بالای خود در جنبه‌های زیست‌محیطی، کارکردی و زیباشناسی ارزش اقتصادی ویژه‌ای می‌یابد و به پهنه‌های نادر سرزمینی تبدیل می‌شود. ارزش‌های انباشته در این اراضی آنها را به هدف گروه‌های توانمند اقتصادی بدل می‌کند. تصرف نقاط خوش منظر، خوش آب و هوا، در حاشیه رودخانه و دریا مظهر این کنش است. در قرآن کریم، دریاها،

۱ : ساحل در دنیای توسعه‌یافته، قابل تملک نیست. ارزش‌های نهفته در آن، چنان آشکار است که معماری منظر ساحل، جزء اصلی هویت شهری و سرزمینی است. ساحل دیدیم (DIDIM).
التینکوم ترکیه، مأخذ: www.altinkumlifetimehomes.com

نتیجه‌گیری

ساحل دریا و رودخانه، قطعه‌ای از طبیعت است که دارای ظرفیت‌های زیاد و ویژه برای پرورش انسان و ارتقای کیفیت محیط زیست است. توجه به قابلیت‌های سواحل، آنها را از پهنه‌هایی معمولی آنچنان که با هر زمینی می‌توان رفتار کرد، متمایز می‌سازد. توانمندی سواحل برای تقویت سازمان فضایی شهر، حفاظت از محیط زیست، توسعه عدالت اجتماعی و فراهم آوردن امکان شناخت برای انسان‌ها، به آنها نقش ویژه‌ای در برنامه‌ریزی‌های سرزمین و آمایش و ساخت شهرها می‌بخشد.

معرفی می‌کند و عناصر آن را همچون سایه شیء، سطح نازل حقیقت می‌شمارد؛ توصیه‌های مکرر قرآن برای دقت و تأمل در طبیعت و نظر به عناصر آن برای شناخت خداوند، بیان‌کننده ارتباط مستقیم میان شناخت طبیعت و خداست. از این روست که مهم‌ترین ویژگی‌های شهر اسلامی، طبیعت‌گرایی و مجاورت با عناصر طبیعت شناخته شده است. سواحل، برای ارتباط مستقیم با طبیعت و آب که به عنوان مهم‌ترین عنصر طبیعی و منشأ حیات و همه زندگی شناخته می‌شود، جایگاه مهمی در ایجاد شرایط رشد انسان دارد. اگر تأمل، تدبیر، بصر و نظر در طبیعت به عنوان راه‌های شهودی کشف حقیقت و انعکاس هستی بر قلب انسان معرفی می‌شود، برای تحقق آن به وسایلی نیاز است که مواجهه با جلوه‌های ویژه طبیعت از جمله آنهاست. از این رو سواحل دریا و رودها، به کتاب‌های مشحون از حقیقت می‌ماند که باید برای آحاد انسان‌ها تشریح شود تا امکان نقش‌آفرینی آن به عنوان منبع شناخت، فراهم آید.

به عنوان دارایی عموم (انفال) و غیرقابل تصرف معرفی شده است. به همین سیاق می‌توان سواحل را به دلیل حالت انحصاری آنها و تنها امکان دسترسی به انفال، غیرقابل تملک شناخت. اتخاذ رویه عدم مالکیت سواحل و طراحی آنها به صورت تفرجگاه‌های عمومی (شهری یا طبیعی) به اختیار عموم در استفاده از توانمندی‌های سرزمینی و بسط عدالت اجتماعی کمک شایانی خواهد کرد.

۴. درک طبیعت

طبیعت برای انسان یکی از مهم‌ترین منابع شناخت به شمار می‌رود. تمدن کهن ایران پیش از اسلام، طبیعت و مظاهر آن همچون آب و درخت را نماد الهه‌های یاور اهورامزدا و به نوعی عناصر مقدس به شمار می‌آورد. مذاهب شرقی همچون بودیسم و تائوئیسم و نگاه وحدت وجودی آنها نیز طبیعت را حقیقت و اجزای آن را مقدس می‌شمارد. فرهنگ اسلامی نیز با تعبیر جدیدی از خدا و وجود، طبیعت را آیه ای الهی

۲ : ساحل ظرفیتی است که ناشناخته مانده است. ساحل، مکان خاطره‌های خوش است: فضای تنهایی، تأمل، تماشا، گردش و باهم بودن. برای اینهمه ظرفیت، معماری چه راهکارهایی ارائه کرده است!
صفه‌های پیک نیک داخل رودخانه، دزفول ۱۳۸۹، عکس: علی عاشوری

